

10. Федулова Л.І. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / Федулова Л.І., Александрова В.П., Бажал Ю.М., Даныко М.С. [НАН України; Інститут економічного прогнозування / Л.І. Федулова (ред.)]. - К.: Основа, 2005. — 550 с.

Рецензент докт. екон. наук, професор В.І. Крамаренко

330.341.1:339.9.01

*Корнілова І.М., к.е.н., доцент,
КНУ імені Тараса Шевченка*

СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРИ ВХОДЖЕННІ В ЕПОХУ ІННОВАЦІЙ

Входження в новий цивілізаційний цикл розвитку супроводжується суттєвими змінами в усіх сферах життєдіяльності людини - в економіці, в політиці, в соціальному, правовому устрої людей, в їх свідомості тощо. Трансформації відбуваються під впливом інновацій, які набувають глобального характеру, не тільки в географічному плані, але й в контексті якісних змін в суспільстві. Розуміння характеру, ступеня, наслідків цього впливу важливе для визначення заходів щодо отримання максимального ефекту від інноваційних процесів, враховуючи світовий досвід та національні особливості їх здійснення. Дослідженню питань здійснення інноваційних процесів присвячені праці класиків та сучасних науковців. Теоретико-методологічні засади вивчення інновацій закладені в працях М. Кондраґ'єва, С. Кузнєца, Г. Менша, Б. Твісса, М. Туган-Барановського, П. Сорокіна, Й. Шумпетера тощо. Різні аспекти проблем сучасного інноваційного розвитку розглядаються В. Аньшиним, В. Геєцем, П. Друкером, І. Єгоровим, Н. Івановою, Б. Кузиком, Р. Нельсоном, Р. Такером, Л. Федуловою, К. Фріменом, Ю. Яковцем, Ф. Янсенем та багатьма іншими дослідниками.

Складність та розмаїття проблем інноваційного менеджменту визначають широке поле для досліджень. Подальшого вивчення потребують питання інноваційного розвитку в умовах становлення постіндустріального суспільства, виділення тенденцій здійснення інноваційних процесів в межах світової економіки.

В статті поставлено за мету узагальнення, систематизація та поглиблення розуміння світових тенденцій інноваційного розвитку при входженні в епоху інновацій, що має важливе значення при формуванні національної інноваційної системи.

Сучасний етап формування нової економіки характеризується певною сукупністю тенденцій інноваційного розвитку, притаманних країнам світової економіки, врахування яких є важливою умовою розробки ефективної державної інноваційної та економічної політики. Насамперед, це перетворення інновацій у ключовий фактор соціально-економічного розвитку. Так, за оцінками експертів в економічно розвинених країнах від 50 до 90% приросту ВВП здійснюється саме за рахунок інноваційного бізнесу, в якому зайнято в середньому до 25% всіх трудових ресурсів [6, с.89]. Паралельно відбувається формування нової економічної ідеології – постмодернізму - філософії суспільства, в якому інформація і знання стають безпосередньою виробничою силою. Таким чином, виникає економіка, в якій найважливішим ресурсом стають нематеріальні активи, а головною цінністю суспільства – людський капітал – творець, генератор зростання.

Важливою ознакою сучасного етапу розвитку стає посилення нелінійності інноваційних процесів, яка пов'язана з об'єднанням двох джерел інноваційних ідей – ринку та технологічного поштовху [7, с.175]. За такою моделлю початок інноваційного процесу жорстко не прив'язаний до стадії наукових досліджень, тобто, він не обов'язково починається з фундаментальних і прикладних досліджень (наприклад, Інтернет, який був створений не завдяки проривам у науці). Принципово змінюється роль науки, яка виступає вже не тільки як джерело інноваційних ідей, але і як ресурс, що може використовуватися на будь-якій стадії інноваційного циклу у разі виникнення потреб у додаткових наукових дослідженнях (наприклад, при зміні потреб ринку). Виникає новий тип зв'язку – не лише прямі, але й зворотні зв'язки, що якісно змінює структуру і механізм інноваційного процесу. Про нелінійність інноваційних процесів можна говорити і в контексті забезпечення безперервності економічного розвитку, коли інноваційні цикли (за S-подібною кривою) мають накладатися один на другий у часі. Причому, розрив між початком двох послідовних одиничних циклів має бути таким,

щоб до моменту спаду ефективності поточного нововведення, наступне пройшло фазу зростання. Саме нелінійні механізми відповідальні за непередбачувану динаміку інноваційного процесу.

Нелінійність інноваційних процесів вказує на підвищення ролі системного, інтеграційного підходу при здійсненні інновацій, тому що один ринок може поєднуватися з іншим і впливати на нього. Важливість системного підходу обумовлена тим, що невелика подія на початковій стадії може визначити всю послідовність подальших подій. Тому вивчення поточних ситуацій ізольовано один від іншого ніколи не дозволить окреслити кінцевий результат.

Цей механізм спільної еволюції взаємозалежних елементів проявляється в прагненні фірм практично в усіх галузях економіки, що визначають сучасний технологічний розвиток, інтегрувати різні види нововведень. Логічний результат - формування сітьової форми економічної поведінки («сітізації») - мережевої системи, яка визначає розвиток галузей, регіонів, технологій в їх взаємозв'язку та взаємозалежності. Розвитку сітьових взаємовідносин сприяють досягнення в сфері Інтернет та розповсюдження інформаційних технологій.

Потребують уваги процеси зростання конкуренції на ринках наукомісткої продукції, що пов'язано з більшою нормою прибутку у порівнянні з традиційними галузями. Її багатократний розрив приваблює в наукомісткі галузі нових суб'єктів господарювання, що призводить до зростання конкуренції та знижувально впливає на норму прибутковості. Крім того, змінюється вагомість цінних компонентів на цих ринках. Спостерігається тенденція до зниження частки «простих», матеріальних ресурсів при паралельному зростанні питомої ваги нетрадиційних компонентів, пов'язаних із процесами створення та споживання інформації (зокрема, виплат власникам прав інтелектуальної власності, за програмне забезпечення, за розробку проектів тощо). Взагалі, роль цінної конкуренції знижується. На ринках диференційованих, унікальних товарів вона замінюється іміджевою, якісною, з перевагою факторів науково-технічної та ринкової новизни.

Підприємства, що працюють в галузях п'ятого та шостого технологічних укладів, стикаються з проблемою інтенсифікації інноваційного розвитку (ефектом «червоної королеви»), що призводить до скорочення термінів інноваційних циклів, прискорення темпів морального старіння. Практичного змісту набуває вислів про те, що на ринках майбутнього залишаться тільки два типи фірм: «швидкі» та «мертві». Це чітко визначає роль швидкості здійснення інноваційних процесів у забезпеченні успіху в конкурентній боротьбі. Так, наприклад, успіх японських фірм у завоюванні автомобільного ринку в значній мірі був обумовлений перевагою у значенні коефіцієнта інновативності ТАТ. Для фірм Тойота, Нісан і Хонда час на розробку і виведення на ринок нових моделей становив 24 місяці, в той час як для компаній Дженерал Моторс, Форд і Крайслер – 36-48 місяців [2, с.5].

Привертає увагу перетворення ринку у головне джерело виникнення інновацій. На сьогоднішній день, за думкою експертів, успіх нової продукції на 70-90% залежить від її відповідності споживачьким вподобанням [2, с.5]. Тобто переважна більшість нововведень ініційовані потребами ринку. І саме ринок здійснює жорсткий відбір нових продуктів, технологій, послуг. В умовах зростання конкуренції до 80% нових товарів споживачького призначення, 30 % нових промислових продуктів і 20 % нових послуг приречені на комерційну невдачу. Отже, слід говорити про високий рівень ризикованості створення і виведення нових товарів на ринок, не кажучи вже про перші етапи інноваційного процесу, що суттєво впливає на вибір стратегій розвитку. Зростанню ризикованості інноваційної діяльності сприяє спрямованість підприємств на здійснення нововведень з більш високим рівнем наукової новизни як додаткового фактора забезпечення конкурентоспроможності в умовах прискорення темпів морального старіння. Щоб забезпечити певний запас прибутковості, ефективності та часу, компанії все частіше роблять ставку на радикальні інновації з більш високим рівнем невизначеності результатів.

Логічним наслідком інтенсифікації та посилення ризикованості інноваційної діяльності стає збільшення вхідних бар'єрів на ринки наукомісткої продукції внаслідок зростання витрат на виробництво та реалізацію наукомісткої продукції зі значним потенціалом ефективності. Зрозуміло, що мова йде про вхідні бар'єри не створення ідеї, а, саме, її комерційної реалізації за етапами інноваційного процесу. Вартість здійснення перспективних інноваційних проектів щороку зростає. Це, обумовлює, по-перше, підвищення ролі корпоративного сектору економіки в реалізації конкурентоспроможних інновацій (тобто, корпоратизацію інноваційної діяльності); по-друге, розподіл функцій по здійсненню інноваційних проектів, посилення інтеграції корпоративної науки з малим і середнім інноваційним бізнесом при обмежених можливостях останнього самостійно пройти всі етапи інноваційного циклу.

Взагалі, слід говорити про посилення провідної ролі підприємницького сектору в структурі національних інноваційних систем, зокрема, в розрізі їх функціонального забезпечення. Так,

наприклад, саме на приватний сектор економіки в економічно-розвинених країнах припадає близько 70% загальнонаціональних витрат на фінансування досліджень і розробок (у Великій Британії - 61,7%, Франції - 63,3%, Німеччині - 70%, США - 70,3%, Фінляндії - 71,3%, Швейцарії - 73,7%, Швеції - 75%. Японії - 77,2% [5, с. 218].

На фоні підвищення порога окупності витрат на здійснення інновацій та прискорення темпів їх морального старіння відбуваються певні трансформації у формах прояву закономірностей дифузії. Насамперед, відбувається переорієнтація інноваційних структур з проведення вузькогалузевих інновацій на реалізацію інноваційних проектів з широким потенціалом міжгалузевого використання. Актуальною стає тенденція прискорення темпів трансферу технологій, особливо, міжнародного. Сьогодні середньорічні темпи зростання обсягів міжнародної торгівлі технологіями становлять 13-14 %, що значно випереджає темпи розвитку міжнародної торгівлі товарами та капіталами. Причому, в практиці міжнародного трансферу технологій успішно співіснують дві його моделі: «водоспаду» та «зливи». Перша модель передбачає поетапну передачу технологій при моральному старінні з більш розвинених в менш розвинені країни, що призводить до продовження терміну їх комерційної віддачі для підприємств країн - експортерів та одночасно збільшує технологічне відставання фірм країн - імпортерів. Модель «зливи» є класичним проявом мотивації інноваторів з країн - експортерів отримати максимально можливий прибуток від одночасної міжнародної дифузії інновацій. При дієвості кожної з цих моделей у своїй сфері застосування, вони взаємно доповнюють одна одну і можуть паралельно використовуватися одним й тим самим суб'єктом інноваційної діяльності для забезпечення максимального економічного ефекту.

Загальносвітовий економічний простір характеризується поглибленням диференціації у рівні інноваційного розвитку країн. Збільшується відрив економічно-розвинених країн від інших за ступенем зосередження науково-технічного потенціалу та ефективністю його використання. Так, країни «золотого мільярду» сьогодні контролюють 70 % всіх світових ресурсів. Тільки на США припадає близько 40% загальносвітових витрат на дослідження і розробки, в той час, як у країнах Латинської Америки та Африки разом вони становлять менше 1%. З 50 макротехнологій, що забезпечують виробництво високотехнологічної продукції у світі, п'ять країн - США, Японія, Німеччина, Велика Британія, Франція - володіють 46 макротехнологіями [6, с.83, 89].

В той же час, нерівномірність у забезпеченні інноваційними факторами конкурентоспроможності серед країн світової економіки не виключає можливостей їх поступового накопичення при певній комбінації чинників середовища, при реалізації продуманої, ефективної науково-технічної, інноваційної політики держави. Підтвердженням високої ймовірності досягнення цілей переходу на інноваційну модель економічного розвитку є формування нових світових центрів інноваційного розвитку, руйнування сталого панування в глобальному інноваційному просторі «тріади» (США, Західної Європи, Японії). Якщо в ХХ ст. країни «тріади» збільшували свою частку у світовому ВВП, а саме 1970 р. - 72%, 2000 р. - 74%, то вже на початку ХХІ ст. ця частка починає зменшуватися [4, с.1]. Сьогодні вона становить вже менше 60%. Тобто, мова йде про формування багатополярного світу, де поряд з країнами «золотого мільярду» нарошують свою присутність та зміцнюють конкурентні позиції на світовому інноваційному ринку нові індустріальні країни та країни БРІК. Саме ці країни за прогнозами аналітиків будуть в значній мірі визначати обличчя світової економіки к середині ХХІ ст. Вже сьогодні тільки на країни БРІК припадає 20% сукупного світового ВВП. Аналітики прогнозують, що к 2050 р. економіки цих країн вийдуть на перші місця у світі, представляючи 40% всього світового населення із сумарним ВВП у 14.951 трлн. дол. США [4, с.2].

Цьому сприятиме формування регіональних інтеграційних угруповань в інноваційній сфері. Причина розвитку таких об'єднань - створення колективного захисту від негативного впливу глобалізації, яка здійснюється в інтересах найбільш сильних гравців світової економіки, та забезпечення додаткових конкурентних переваг і отримання синергетичного ефекту від об'єднання факторів виробництва. Наприклад, саме задля забезпечення реалізації таких цілей з'явилася ініціатива формування «східно-азійського співтовариства», що об'єднує країни Південно-східної Азії та Тихоокеанського басейну. Дана міжнародна організація подібно ОЕСР спрямована на створення комплексного багаторівневого, багатofункціонального партнерства в різних сферах, на формування «вільного і відкритого економічного простору» в регіоні для запуску «циклу співтворчості і співрозвитку» і перетворення його у джерело підвищення конкурентоспроможності.

Проявом закономірності глобалізації інноваційної діяльності на сучасному етапі розвитку також є активізація процесів злиття і поглинань у світовому високотехнологічному секторі економіки. По-перше, це можливість розподілу ризиків при реалізації інновацій з великим рівнем невизначеності результатів. По-друге, це засіб доступу на привабливі ринки - через поглинання фірм, які вже

контролюють певний сегмент ринку з напрацьованими іміджем, пакетом прав інтелектуальної власності, комунікаціями. По-третє, це один з шляхів встановлення тотального контролю на певних сегментах світового ринку.

Важливу роль в цих процесах належить ТНК. Взагалі, транснаціоналізація інноваційної діяльності – невід’ємна риса сучасної світової економіки. На ТНК, кількість яких на сьогодні нараховується близько 80 тис. з 770 тис. іноземних філій, припадає лівова частка (до 70%) всіх витрат на дослідження і розробки [1, с.1]. Транснаціоналізація економічної системи змінює роль порівняльних конкурентних переваг. З одного боку, ТНК через свою мережу мають доступ до цих конкурентних переваг по всьому світу, здійснюючи перерозподіл світового доходу. З іншого боку, країни, які мають певні порівняльні конкурентні переваги, використовують їх для залучення транснаціонального капіталу як джерела прямих іноземних інвестицій.

Значне місце у створенні та розширеному відтворенні інноваційних конкурентних переваг (розвинутого науково-технічного потенціалу, інституту інтелектуальної власності, висококваліфікованої робочої сили, тощо) займає розвиток інноваційного аутсорсингу. Як відмічають аналітики, обсяги використання інноваційного аутсорсингу з кожним роком зростають на 20-25%. Насамперед, це пов’язано з прагненням ТНК до глобальної експансії.

Бажання відтворення глобальної конкурентної переваги ТНК за рахунок економії на витратах виробництва призводить до передачі виробничо-технологічних та інших бізнес-процесів на контрактних засадах в інші країни – країни, які часто помилково називаються країнами «інноваційної периферії» («тигри», БРІК). Відомі на світових ринках компанії розміщують замовлення на виготовлення товарів під своїм брендом на умовах аутсорсингу серед фірм – контракторів. Створюючи мережі з великої кількості контракторів, власники брендів перетворюються в «оригінальних виробників» і зосереджують у своїх руках функції розробки концепцій нових технологій і продуктів, управління портфелем прав інтелектуальної власності, оперативного управління мережами.

Це призводить до зміни характеру міжнародного поділу праці - зміни предметно-технологічного поділу праці на поділ праці за стадіями життєвого циклу товару [3, с.340]. Перші стадії (дослідження і розробки, набуття та оформлення прав інтелектуальної власності) штаб-квартири ТНК закріплюють за собою. Країнам «інноваційної периферії» передаються стадії виробничого тиражування. В результаті формуються гнучкі глобальні бізнес-мережі як уособлення «глобальної фабрики».

Наслідки цих процесів суперечливі. З одного боку, існує реальна загроза закріплення технологічного відставання та зростання екологічної напруженості в країнах - контракторах. Насамперед, це пов’язано з прагненням «центру мережі» передати через аутсорсинг «зрілі» функції, тобто ті бізнес-процеси, в яких не прогнозується інновації, здатні дати стратегічну конкурентну перевагу. З іншого боку, все передбачити неможливо. Неможливо гарантувати, що саме в цих бізнес-процесах не можуть виникнути інновації. Крім того, при передачі бізнес-процесів на умовах аутсорсингу здійснюється передача знань, які стають невіддільними від носіїв і можуть накопичувати їх людський капітал – основу генерування ідей і створення нововведень. Таким чином, під міжнародний аутсорсинг підпадають не тільки виробничі бізнес-процеси, але й ті, що можуть стати основою для створення інноваційних конкурентних переваг. Тобто, таке виробництво (на ліцензійній основі) з часом з простого тиражування при накопиченні науково-технічного потенціалу може перейти до творчої імітації. Як результат – посилення конкурентних позицій на інноваційному ринку саме країн «інноваційної периферії», перетворення колишніх імпортерів у експортерів інновацій.

Узагальнюючою тенденцією розвитку світового інноваційного простору є трансформація ключових рис конкурентоспроможності. В сучасних умовах конкурентоспроможність можна розглядати не тільки як здатність компаній, галузей, регіонів і країн в цілому створювати порівняно високий рівень доходів, а як здатність отримувати максимально можливі ефекти від глобалізації завдяки залученню по всьому світу у необхідній кількості та якості ресурсів зростання, завдяки найбільш вигідній участі у міжнародному поділі праці через закріплення за собою стадії досліджень і розробок та спеціалізації на виробництві наукомісткої продукції.

Таким чином, виділення світових тенденцій інноваційного розвитку – це важливий напрям досліджень форм проявів закономірностей інноваційного розвитку. Кожний довгостроковий, цивілізаційний цикл характеризується своєю сукупністю, змістом тенденцій розвитку, їх динамікою, характером впливу на трансформації у світовій економіці, на еволюційні процеси в межах конкретної країни. Вхідження в епоху інновацій актуалізує вивчення світових тенденцій інноваційного розвитку. Їх врахування при формуванні концепції державної економічної політики сприятиме більш

ефективному використанню та розширеному відтворенню наявного потенціалу зростання країни, підвищенню рівня її конкурентоспроможності в глобальному економічному середовищі.

Література

1. Биргулиева Г.Ф. Проблемы транснационализации бизнеса: от теории к практике / Г.Ф. Биргулиева // Проблемы современной экономики. – 2008. - №3 (27). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/number.php3?bnumber=27>
2. Габитов А.Ф. Сущность инновационного процесса и основные этапы его исследования в экономической литературе / А.Ф. Габитов // Проблемы современной экономики. – 2007. – №2 (22). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/number.php3?bnumber=22>
3. Кузык Б.Н. Россия – 2050: стратегия инновационного прорыва / Б.Н. Кузык, Ю.В. Яковец. – М.: Экономика, 2004. – 632 с.
4. Марьяненко В.П. «Инновационные волны» и эрозия «стриадль» / В.П. Марьяненко // Проблемы современной экономики. – 2008. – №4 (28). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/number.php3?bnumber=28>
5. Россия и страны мира. 2008: Статистический сборник. – М.: Росстат. – 2008. – 361 с.
6. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: В 3т./ Т.1: Економіка знань – модернізаційний проект України/ За ред. В.М. Гейця, В.П. Семиноженка, Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс. 2007. – 544с.
7. Янсен Ф. Эпоха инноваций: Пер. с англ. / Ф. Янсен. – М.: ИНФРА-М, 2002. - 308 с.

Рецензент докт. экон. наук, профессор В.И. Крамаренко

332.122:379.84

Швец Ю.Ю., к.э.н., ТНУ имени В.И. Вернадского

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Ключевым условием развития экономики Украины является активизация инновационного процесса. Инновационная перестройка экономического комплекса даст возможность к наращиванию темпов производства, осуществлению успешных рыночных преобразований. Украина провозгласила инновационную модель развития экономики. Благодаря, интенсивным инновационным процессам можно сформировать необходимые материальные, политические и социальные предпосылки всесторонней трансформации украинского общества в направлении к общеевропейским стандартам.

Переход Украины к рыночной экономике и, соответственно, к новым экономическим отношениям предусматривает что, предприятия должны самостоятельно находить потребителей продукции, ориентировать свою деятельность на удовлетворение их потребностей и запросов, причем это необходимо делать лучше и быстрее, чем существующие и потенциальные конкуренты. Все это, в свою очередь, нуждается в переориентации системы планирования, организации производства и сбыта соответственно концепции маркетинга, сформулированной Котлером Ф.: «Основой достижения целей организации является определение потребностей целевых рынков и обеспечения желательного их удовлетворения более эффективными и продуктивными, чем у конкурентов, способами» [1, с.55].

К наиболее значимым теориям и концепциям инновационного развития конкурентоспособности относятся [2, с. 125–126]:

теория полюсов роста (Ф. Перру, У. Алонсо), ориентирующая регионы на активное саморазвитие посредством стимулирования и уплотнения межотраслевых связей на основе инфраструктурных проектов;

миросистемно-экономическая пространственно-временная теория развития глобального капитализма (И. Валлерстайн, Ф. Бродель), согласно которой политические, экономические империи живут за счет эксплуатации периферийных регионов-колоний;

миросистемно-геополитическая теория изменения пространственной власти государств (Р. Коллинз, Дж. Модальски, Т. Скочпол, Дж. Абу-Луход);

концепция региона-квазикорпорации (П. Айкан, С. Бусье, Ф. Кук, С. Кветовский и др.);

эволюционная экономическая теория (Р. Нельсон, С. Унтер, В.Л. Макаров, В.И. Маевский и др.), которая показывает жесткость конфликтов глобальной рыночной конкуренции за ресурсы и рынки сбыта;